

твори. – К., 1991. – Т. 1. – 594 с. 5. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – Відень, 1926. – 198 с. 6. Липа Ю. Призначення України. – Нью-Йорк, 1953. – 248 с. 7. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? – Львів: Світ, 1994. – 416 с. 8. Чорноморський простір: Атлас. – Одеса–Севастополь–Маріуполь–Новоросійськ–Туапсе, 1941. – 44 с. (на правах рукопису). 9. Шелухін С. Україна – назва нашої землі з найдавніший часів. – Дрогобич: Beskid, 1992. – 252 с.

О.Я. Мазур*, І.Г. Патер**

Національний університет “Львівська політехніка”*,
Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України**

ГАЛИЦЬКА “РУІНА”: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ (1914–1915 рр.)

© Мазур О.Я., Патер І.Г., 2007

Висвітлено розруху господарського життя, руйнування міст і сіл, житлового фонду, порушення фінансової системи, занепад торгівлі, промисловості, сільського господарства, вкрай важке становище населення краю. Показано діяльність російських властей з надання допомоги населенню, постраждалому від війни та її наслідків.

The destruction of economic life, cities and villages, accommodation, financial system, trade, industry, agriculture and difficult situation of citizens are highlighted there. Also the activity of Russian government giving aid to population that suffered from the war and its consequences is displayed in the abstract.

Вплив Першої світової війни на сучасність є доволі значним. Ця грандіозна подія стала своєрідним вододілом двох історичних епох в житті людства. Вона спричинила багато змін не лише на політичній карті Світу, вплинула не лише на світову економіку, але й на свідомість людей.

Напередодні війни Україна була поділена між Російською та Австро-Угорською імперіями. Українців мобілізували до лав ворожих для них армій і вони змушені були воювати за Союзи (Троїстий та Антанта), які не тільки не захищали українські інтереси, але й мали по відношенню до них суто імперські цілі. Галичина стала театром воєнних дій, де в роки війни розігралися грандіозні битви. Війна принесла величезні страждання і руїни. Значних втрат зазнали українці через братовбивчий характер війни, коли “йшов на брата брат”. Весь тягар війни впав на плечі галицького селянства і робітника, які і без цього перебували у вкрай важкому становищі.

Тема Східна Галичина в роки Першої світової війни неодноразово була об’єктом наукових досліджень, але належить до тих, що досі комплексно не вивчалися. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлені у численних академічних наукових виданнях, а також у багатьох спеціальних статтях. Між тим, уважне ознайомлення з наявною літературою переконує, що сьогодні вона розроблена недостатньо і фрагментарно.

Зважаючи на актуальність та недостатню висвітленість проблеми, автори залучаючи широке коло архівних та інших джерел, поставили за мету розкрити взаємозалежність війни, економіки, соціальної системи та політику інститутів окупаційної влади, – пов’язану із діяльністю Тимчасового військового генерал-губернатора Галичини з кінця серпня 1914 до червня 1915 рр.

Однією з перших спроб висвітлення окупаційної політики російських властей в українській історіографії стало дослідження І. Петровича [1], який використав доступні на той час матеріали і документи. З початком війни зростає увага реакційної російської історіографії до історії

західноукраїнських земель [2]. Виконуючи замовлення царизму, автори цих праць головне завдання вбачали в обґрунтуванні загарбницьких планів щодо українських етнічних земель. Загарбання Галичини Росією, реакційна політика окупаційної адміністрації, руйнування та шкоди, завдані військовими діями, знайшли висвітлення у польській історіографії [3].

Незважаючи на ідеологічну зашореність радянської історіографії, в ній є низка праць, автори яких на основі історичних джерел нагромадили цікавий фактичний матеріал з економічного життя. Так проблему проникнення іноземних монополій у господарство Західної України, їх роль в економіці краю у період з 1890 до 1918 рр. досліджував Я.С. Хонігсман [4]. Аграрні відносини, становище промисловості цього ж періоду вивчав П.В. Свєжинський [5].

На початку 80-х років XX ст. побачила світ монографія С.А. Макаруча [6], присвячена вивченню соціального і національного складу населення західноукраїнських земель кінця XIX ст. до 1939 року. Автор, використовуючи значну джерельну базу, прослідковує зміну етносоціальних структур під впливом різноманітних економічних і політичних чинників.

Окремі аспекти цієї проблеми успішно вивчалися і вивчаються вченими української діаспори. В Україні відомі загальні праці з національної історії, підготовлені відомими українськими істориками. Серед них Т. Гунчак [7], І. Нагаєвський [8], Н. Полонська-Василенко [9], О. Субтельний [10]. Поряд з висвітленням економічного життя, соціальних відносин, розвитку культури, церкви головний наголос робився в цих працях на політичну історію, історію боротьби українського народу за власну державність. Певним недоліком досліджень є відсутність широкої джерелознавчої бази. Проте в комплексі з дослідженнями істориків незалежної України вони сприяють виробленню єдиної концепції та об'єктивному висвітленню історії українського народу у роки Першої світової війни.

Матеріальне становище краю і, зокрема міст, під час окупації, внаслідок розрухи усе господарське життя перебувало у надзвичайно скрутному становищі. Між тим видатки міст не лише залишилися на попередньому рівні, але й з'явилися нові. Серед них надання допомоги найбільш постраждалому від війни міському населенню, серед якого були тисячі сімей, приречених на голодну смерть. До цієї категорії належали сім'ї осіб мобілізованих на військову службу, пенсіонерів і службовців колишніх австрійських урядових та громадських установ. Лише по м. Львову таких налічувалося 12 тисяч осіб без членів їх сімей [11]. Війна призвела до порушення фінансової системи. Під час відступу австрійських військ власті вивезли з банків гроші, призначені на виплату заробітної платні та забезпечення пенсіонерів, внаслідок чого вони опинилися у важкому матеріальному становищі.

За повідомленням Золочівського повітового благодійного комітету кількість нужденних, що потребували допомоги, нараховувала 7.512 сімей [12]. На початку жовтня 1914 р. місцеві власті м. Дрогобича звернулися до львівського губернатора з проханням прислати два вагони житньої і два пшеничної муки для продажу місцевому населенню, якому загрожував голод. У зверненні міської управи від 4 листопада до військового генерал-губернатора Галичини Г.О. Бобринського зазначалося, що місто Дрогобич внаслідок військових дій зруйноване і значною мірою спалене. Мешканці, близько 27 тисяч, помирають з голоду [13].

Градоначальник м. Самбора 3 жовтня 1914 р. звернувся до помічника генерал-губернатора з проханням дозволити роздати невеличку частину грошей, виручених від продажу муки, у вигляді допомоги найбіднішим мешканцям. Телеграма закінчувалася словами: “Злидні страшні” [14]. Становище, яке склалося з продовольством, було настільки серйозним, що викликало стурбованість військового командування. У телеграмі головнокомандувача Південно-Західним фронтом Г.О. Бобринському наголошувалося: “Можлива епідемія голодного тифу серед населення внаслідок систематичного недоїдання легко може бути занесена в армію. Тому настійно необхідно по можливості вже тепер організувати допомогу голодуючому населенню... Потрібна обов'язкова допомога місцевому населенню вже навіть не з людяності, а просто з почуття власного нашого самозбереження, щоб запобігти вибуху і розвитку епідемії на ґрунті голоду” [15].

З метою вивчення ситуації та постачання продовольчими товарами російська адміністрація заснувала у кожному повіті повітові комітети під керівництвом начальників повітів, а у Львові –

крайовий комітет і міський благодійні комітети. Через відсутність продуктів харчування інтендантство військового генерал-губернатора з вересня 1914 до червня 1915 рр. виділило для потреб населення Львова близько 120 тисяч пудів муки, 30 тис. пудів круп, 30 тис. пудів солі, 31 тис. пудів цукру [16].

Передбачаючи труднощі у справі постачання продовольчими товарами населення, Львівський магістрат закупив і зосередив у своїх магазинах та складах близько 200 вагонів різноманітних продуктів: хліба, муки, чаю, цукру та інших товарів першої необхідності. Для найбільшого населення російська адміністрація відкрила у Львові їдальні, де відпускалися безкоштовні обіди (до квітня 1915 р. їх діяло 83). Тільки в жовтні 1914 р. було видано близько 15 тис. посвідчень на отримання безкоштовної допомоги. Навесні 1915 р. міський благодійний комітет зменшив розміри допомоги [17].

У листопаді 1914 р. питання палива стало одним із найзлободенніших. Відповідно до розпорядження Г. Бобрінського планувалося відправити до Львова 122887 куб. сажнів дров і отримати чистого прибутку 153 тис. рублів. Від запланованого обсягу поставки дров до Львова було відправлено лише понад 10 відсотків через нестачу вагонів. Організований завіз дров до міста був призупинений в січні 1915 р. і населення змушене було само себе забезпечувати паливом [18].

Запаси грошової маси вичерпалися протягом перших двох–трьох місяців війни. Для забезпечення грошового обігу російська адміністрація вже у вересні 1914 р. зобов'язала приймати без будь-яких обмежень російські грошові знаки. Встановлювався курс російської валюти по відношенню до австрійської з розрахунку 30 копійок за 1 корону [19].

За прогнозами, через непередбачені додаткові витрати і відсутність надходження грошей від податків, дефіцит бюджету м. Львова мав досягнути до кінця 1914 р. 3.500 тисяч корон, а до кінця березня 1915 р. – ще 3 млн. корон [20].

Що стосується інших міст, то в деяких міських управліннях не було грошей навіть на утримання посадових осіб.

Важливе місце в економічній політиці краю відводилося аграрному питанню. Враховуючи особливості сільського господарства Галичини, російські власті навіть планували вирішити питання про переселення сільського населення краю на сибірські землі [21].

Вони повністю ігнорували інтереси трудового селянства. Використовуючи поліцію, адміністрація взяла під захист майно поміщиків та великих землевласників. Цьому сприяли розпорядження генерал-губернатора Галичини Г.О. Бобрінського. Так, 27 вересня 1914 р. він видав обов'язкову постанову про конфіскацію майна великих землевласників, які втекли під час наступу російських військ і не залишили своїх представників. Згодом, 13 листопада того ж року надійшло додаткове роз'яснення генерал-губернатора про те, що конфіскації підлягає майно лише тих власників, які вороже ставляться до російської адміністрації. Маєтки, покинуті власниками без уповноважених на це представників, підлягали охороні поліції. У Перемишлянському повіті під охорону було взято 170 маєтків, покинутих власниками [22].

На прохання власників, а за їх відсутності – управляючих маєтками протягом вересня – листопада 1914 р. у Бродівському повіті для охорони володінь від розгрому місцевих жителів поліцейську сторожу призначили у володіння графині А. Дзедушицької, графині Радзіховської, В. Міончинського, О. Городинського. По Львівському повіту – у маєтки графа П. Санті, С. Морачевського, княгині Сапєги та інші [23].

Представники російських властей допомагали поміщикам розправлятися з селянами. Поміщик Зембіцький, власник маєтку розгромленого селянами с. Мальчиці Городоцького повіту, після повернення у супроводі поліцейської сторожі зажадав повернення зниклих речей. В с. Зушиці того самого повіту прибула сестра орендаря і заявила селянам, що за розгром фільварку пришло “таких козаків, які вмюють сильно переіщити” [24]. Майно поміщика Запольського, захоплене селянами с. Бринце-Загурне Бібрецького повіту, було повернене власнику. Проти селян вжито каральні заходи [25].

Поширення набули крадіжки пшениці, вівса, дров і самовільного рубання лісу. Подібні провини карали штрафом або тюремним ув'язненням на термін від 1 до 3 місяців [26]. Поміщик

А. Скржинський у скарзі начальнику Жидачівського повіту писав, що селянами с. Журавно його ліс надзвичайно розкрадається і на лугах та землях незаконно перебувають селяни [27]. Начальник Перемишлянського повіту 31 січня 1915 р. повідомив львівського губернатора, що через нечисленність поліції він не може припинити крадіжки і самовільне рубання лісу [28].

Незважаючи на роз'яснення генерал-губернатора про майно власників, що втекли, російські чиновники на місцях не допускали уповноважених осіб до управління маєтками. Спірні питання вирішувала адміністрація генерал-губернатора Галичини.

У квітні 1915 р. ситуація на фронті стала несприятливою для Росії. Почався відступ російської армії з Галичини. Одночасно розпочалася евакуація мирного населення. Це викликало великий потік біженців. За розпорядженням командувача Південно-Західним фронтом від 18 квітня 1915 р. опіка і піклування по утриманню біженців покладалися на подольського і волинського губернаторів. Для цього їм надали кредит у розмірі 100 тисяч рублів [29].

За даними Міністерства внутрішніх справ тільки в Києві наприкінці серпня 1915 р. перебувало 12 тис. біженців з Галичини. Близько 40 тис. галичан осіли на території Волинської губернії, сподіваючись на швидке повернення у рідний край [30]. Основна маса біженців направлялася у наддніпрянські губернії, а також центральні райони Росії. У селах Курської губернії знайшли притулок 40 тис. галицьких біженців [31]. Звичайно, встановити загальну кількість біженців з Галичини надзвичайно складно. Точний облік не вівся. Їх реєстрували в різних документах того часу, як “галичан, русинів, поляків, русских” [32]. Ми поділяємо думку дослідників, що число біженців з Галичини не перевищує 400 тис. осіб [33].

Російські війська залишили Львів 9 червня 1915 р., а 17 червня генерал О.О. Брусілов затвердив інструкцію про порядок видалення працездатного чоловічого населення і реквізиції в районі VIII армії. За інструкцією усі здорові чоловіки віком від 18 до 50 років відправлялися у Волинську губернію. Населенню, що підлягало вивезенню, дозволялося забирати з собою худобу і коней. Реквізиції підлягали усі невивезені (без оплати грошей, але з видачею квитанцій) коні, домашня худоба, усі види хлібних запасів і фуражу, сідла, підкови, фабричне сукно, шкіри, сільськогосподарські машини, верстати, двигуни, кабелі, мідь у всіх видах, автомобілі, велосипеди, гас, нафта, бензин, машинне масло, запчастини до машин, устаткування заводів, телефони. Все, що неможливо вивезти, наказувалося знищити [34]. Проведення реквізицій покладалося на сотні, які виконували функції польових жандармів, команди корпусних і дивізійних інтендантств. Поліція зобов'язана була повністю їм у цьому сприяти.

На початку червня 1915 р., перед самим відступом, інтендантське управління військового генерал-губернатора Галичини провело реквізиції у Львові: муки – 56 500, круп – 1 700, цукру – 1 600, вівса та ячменю – 2 400, гороху – 1 700, квасолі – 1 600 пудів. Було реквізовано запаси макаронів, гречки, цикорію, оцту, мила, жита, пшениці та різного насіння [35].

Внаслідок жорстоких боїв між австрійськими і російськими військами в Галичині зазнали значних руйнувань багато міст, містечок і сіл. Вони дуже потерпіли від пожеж. Так, до лютого 1915 року у Перемишлянському повіті в 28 населених пунктах було зруйновано і спалено 811 дворів. Загальна сума збитків, зголошених жителями російським окупаційним властям, становила 2 294 376 рублів. Великих руйнувань зазнали міста. Так, у Перемишлянах вогонь знищив 166 дворів, у Глинянах – 216 дворів. Майже всі будинки, що вціліли, торговельні і промислові заклади піддалися розграбуванню. Мешканці, число яких в першому з міст становило до війни 5130, а в другому – 5374 осіб розбіглися і половина з них до червня 1915 р. не повернулася. Внаслідок цього добробут міст і джерела їх достатку зменшилися не менше ніж на 80 відсотків [36].

Особливо сильно постраждало м. Рогатин, де було зруйновано близько 300 будинків і торговельних приміщень. Завдані збитки сягали близько 3 мільйонів рублів. В містечку Стратин згоріло 35 будинків, в с. Ферліїв – 55 будинків, в с. Кліщівка – 23 будинки. Кількість мешканців в населених пунктах, що зазнали руйнувань, скоротилася на третину. У передмісті Коломиї Мар'ягільф вогонь знищив 70 будинків, а в самому місті третина будинків була розграбована. Кількість мешканців Коломиї на січень 1915 р. скоротилася на 7723 чоловіки порівняно з довоєнним часом [37].

У Львівському повіті в 31 населеному пункті було знищено 1 396 будинків. До осені 1915 р. в 25 населених пунктах Бережанського повіту з 3 835 житлових будинків з господарськими будівлями зруйновано 1 868, що становило 48, 7 % від всього житлового фонду до початку війни. Матеріальні збитки становили декілька мільйонів корон [38].

З прибуттям до Львова штабу військового генерал-губернатора Галичини до нього стали надходити прохання від мешканців краю про відшкодування збитків, нанесених військами. Всього до червня 1915 р. надійшло 1 145 прохань про відшкодування збитків на суму 7 505 932 рублі [39].

Внаслідок воєнних дій обсяг промислового виробництва зменшився, багато промислових підприємств було зовсім зруйновано. Серед провідних галузей промисловості краю найбільшої шкоди зазнала нафтова промисловість. Про те, як діяли спеціальні російські команди корпусних і дивізійних інтендантств при відступі з Галичини в 1915 р., свідчить рапорт військового інженера, полковника Зашука генералу О.О. Брусілову. В рапорті повідомлялося, що всі наявні у м. Дрогобичі вагони-цистерни у міру наповнення мазутом і нафтою формувалися в поїзди і відправлялися до Львова. Сюди ж вивезли устаткування розібраного державного нафтопереробного заводу. Невивезені запаси нафтопродуктів випустили із нафтосховищ, але не підпалили. В районі Борислав–Густановичі–Дрогобич росіяни спалили усі нафтосховища з нафтою, нафтові резервуари та вишки. Виняток становила невелика кількість вишок в м. Бориславі вздовж дороги Борислав–Дрогобич, які під час пожежі могли призвести до затримки відступу російських військ.

Знищення акціонерних заводів не викликалося обставинами, через відсутність запасів сировини для переробки. Частину нафти було вивезено, а решту спалено. З даних, наведених в рапорті, лише в с. Коплиці та Модрич спалено не менше 18 млн. пудів нафти, знищено багато десятків резервуарів з нафтопродуктами місткістю від 50 до 100 тисяч пудів кожний. Частина нафти, що зберігалася на заводах, була випущена, але не підпалена. Вогнем знищувалися невеликі нафтосховища, що знаходилися при кожній видобувній вишці. Кількість спалених вишок з машинами та устаткуванням налічувала багато сотень. Пожежі зруйнували бурові свердловини. Вартість однієї свердловини з вишкою та обладнанням коливалася від 100 до 200 тисяч рублів. До нанесених збитків слід додати вартість знищених нафтосховищ та цистерн. Інвентарна вартість розібраного заводу в м. Дрогобичі становила 9 млн. рублів. Від вогню згоріло багато лісу, трубопроводів, перекачувальних станцій, телефонів тощо. Шкоди нанесені “господарюванням” росіян лише нафтовій промисловості нараховували сотні мільйонів російських рублів [40].

За повідомленнями російських окупаційних властей, заводська і фабрична промисловість краю перебувала майже у застиглому стані. Винокуренні, горілчані і пивоварні заводи простоювали через заборону виробництва алкогольних напоїв. Фабрики з виробництва сірників, покинуті власниками, теж простоювали, частина з них відновила випуск продукції. На початку січня 1915 р. почала роботу фабрика з виготовлення цикорію в м. Судова Вишня. Вона належала Акціонерному товариству чеських купців. Відновив роботу Ректифікаційний завод у Стрию з переробки сирової нафти. Загалом більшість заводів і фабрик зазнали пошкоджень і не відновлювали свою діяльність [41].

З поверненням австро-угорських військ промислові підприємства Галичини залишились без палива і сировини. В результаті цього багато промислових підприємств простоювали.

Ще більших руйнувань зазнало українське село. Мобілізація чоловічого населення до війська, масові арешти, проведені австрійськими властями на початку війни, реквізиції, нестача робочої худоби, військові дії не лише перешкодили зібрати врожай, але призвели до зриву осінньої сівби 1914 року. Багато полів залишилося необробленими. Так, у Рава-Руському повіті поля не засіяли зовсім, у Львівському лише 1/4 частини полів вдалося обробити, у Дрогобицькому – менше половини, у Рогатинському і Бібречькому повітах засіяли лише 1/6 частини полів [42].

Гостра нестача робочої худоби, особливо коней, негативно вплинула на стан землеробства. Представники російських окупаційних властей неодноразово звертали увагу на відсутність тяглової сили у місцевого населення. Наприклад, у Кам'яно-Струмилівському повіті вже у вересні 1914 р. населення відчувало страшну нестачу в конях, що були вкрай необхідні як для виконання

військових повинностей, так і для обробітку полів. Подібна ситуація склалася й у інших повітах. Начальник Золочівського повіту доповідав 1 жовтня 1914 р. львівському губернаторові про гостру потребу сільського населення в конях, які майже усі заборані австрійськими військами.

За повідомленням управління тернопільського губернатора у 8 повітах Тернопільської губернії поголів'я коней з початку війни до 1 лютого 1915 р. скоротилося з 90358 до 83449 голів, корів – з 103 752 до 94 634 голів, волів – з 16 342 до 9 359 голів [43].

Присутність величезної кількості військ в Галичині, проблеми зі збиранням врожаю, відсутність постачання не могли не позначитися на запасах продовольства, передусім хліба у населення краю. Вже восени з'ясувалося, що для проведення весняної сівби у населення не буде посівного матеріалу. Містам і селам загрожував голод.

В таких умовах російські окупаційні власті змушені були взяти на себе організацію допомоги голодуючому населенню шляхом створення різних благодійних комітетів. Але завдання цієї благодійності не виходили за рамки забезпечення тилу російської армії від наслідків гострого голоду, захворювань, епідемій і заворушень. Благодійна діяльність не могла задовольнити потреби населення, яке потребувало кредитів для відбудови зруйнованих і знищених будинків, придбання земельних ділянок, робочої худоби, насіння озимих і ярових культур, продовольства, палива тощо.

У телеграмі Головнокомандувачу армій Південно-Західного фронту від 18 січня 1915 р. військовий генерал-губернатор Галичини Г.О. Бобрінський наголошував, що для забезпечення місцевого населення продовольством необхідно щонайменше поставити до нового урожаю з 1 березня до 1 серпня 2,5 млн. пудів муки і 0, 5 млн. пудів пшона, крупи або чогось іншого. Допомога для весняної сівби буде необхідною в багатьох повітах у досить великих розмірах. Також доведеться подбати про забезпечення населення робочою худобою [44].

Усвідомлюючи небезпеку становища, з метою запобігання голоду, російські власті змушені були створити особливий урядовий Продовольчий відділ. За підрахунками уповноважених Продовольчого відділу, для проведення весняної сівби 1915 р. необхідно було поставити 2 404 400 пудів насіння ярої пшениці, жита, ячменю, вівса, гречки, кукурудзи, гороху, картоплі, конюшини. Крім того, для проведення весняних польових робіт вимагалось не менше 32 813 коней і 18 577 голів великої рогатої худоби [45].

За даними Продовольчого відділу, кількість прийнятих вантажів з Росії налічувала на 15 липня 1915 р. тільки 130 637 пудів. Допомога населенню насінням надавалася на умовах оплати готівкою і в кредит тим, хто заплатив при купівлі 25 % готівкою. Решта суми покупець зобов'язувався виплатити не пізніше 1 березня 1916 року. Найбіднішому населенню планувалося видавати насіння в кредит без завдатку. Для забезпечення селян робочою худобою Продовольчий відділ закупив 3.065 коней з умовою їх прибуття не пізніше 15 квітня 1915 року. Із звіту Продовольчого відділу зрозуміло, що коні прибули в Галичину із запізненням і через обставини військового часу 2.233 коні були передані інтендантству військового генерал-губернатора і евакуйовані до Росії. Решта коней продали населенню [46].

Незважаючи на гостру потребу населення в робочій худобі, закуплені Продовольчим відділом коні розбиралися місцевим населенням без особливого ентузіазму. Одна з причин полягала у незадовільному стані коней. Головна ж причина полягала у тому, що селяни вважали їх непридатними для роботи. Перш ніж ними працювати, коней слід було добре відгодувати. За відсутності кормів і за високої ціни на них селяни відмовлялися брати коней навіть у кредит. Більшість коней, поставлених Продовольчим відділом, не надавалася для сільськогосподарських робіт. Так, наприклад, з партії 250 коней, прибулих в травні 1915 р., 12 % були виснажені до такого стану, що не могли дійти до Кам'янки-Струмилової. Після приходу вони стали хворіти і падати. В перші ж дні впало 10 коней, 10 % були старші 16 років, 12 % – хворі на запалення легенів, 25 % – внаслідок сильного виснаження виявилися непридатними для роботи. Отже, половина пригнаних коней не могла використовуватися за призначенням [47].

Продовольчий відділ прислав для селян Комарнівського повіту 200 коней, але у зв'язку з евакуацією, їх відправили назад. Населенню Дрогобицького повіту було продано 245 коней по 100 рублів за кожного, з умовою виплати грошей до весни 1917 року. Незважаючи на діяльність

Продовольчого відділу при проведенні весняної сівби, селяни багатьох сіл залишилися не лише без коней, але й без насіння. Так, у Перемишлянському повіті бракувало насіння: ярої пшениці – 318, ячменю – 1652, вівса – 2104, гречки – 580, гороху – 348, кукурудзи – 40, конюшини – 21 ц. У Комарнівському повіті весняна сівба велася силами місцевого населення. Обіцяна допомога насінням не поступила. Відчувалася гостра потреба в робочій худобі, особливо в конях. Для населення Перемишлянського повіту Продовольчий відділ зумів надати у достатній кількості лише насіння конюшини і гороху, а вівса – лише 1/5 від необхідного для посівів. Очікуване насіння ярої пшениці, ячменю, гречки і кукурудзи не надійшло взагалі, при цьому 1/3 гороху виявилася непридатною для сівби [48].

В умовах відсутності достатньої кількості робочих рук, насіння, коней, обов'язкового виконання повинностей для військових цілей багато земель залишилося необробленими і весною 1915 року. У Тернопільській губернії посіви ярових хлібів і коренеплодів весною 1915 р. становили 228289 моргів землі (відсутні дані по Калушському і Скалатському повітах). У той час, як до війни селяни і поміщики засівали яровими культурами 647686 моргів землі. Селяни до війни засівали 392238 моргів, а на весну 1915 р. 163949 моргів землі залишилося необробленими (відсутні дані по Скалатському повіту). Найбільше незасіяних земель виявилось у Теребовлянському повіті – 41258 моргів землі, Калушському – 40000, Тернопільському – 27318, Бережанському – 13859, Станіславському – 10311 моргів, Підгаєцькому – 7949 моргів [49]. Важким тягарем для населення Галичини було виконання різноманітних обов'язкових повинностей за розпорядженням російських окупаційних властей. Селяни усіляко намагалися уникати і не виконувати наказів російської влади.

Наслідки діяльності Продовольчого відділу були мізерними, порівнюючи з потребами населення краю. Він був створений всього за місяць до початку сівби, а з нею і всієї посівної кампанії (закупівля і постачання зерна, насіння, робочої худоби). Через недобросовісне виконання російськими чиновниками покладених на них обов'язків траплялися випадки постачання населення неякісним, зіпсутим насінням і хворою робочою худобою. Швидка зміна ситуації за обставинами воєнного часу теж несприятливо позначилася на весняній сівбі. Все разом звело нанівець діяльність Продовольчого відділу. Російська окупаційна адміністрація своїми діями завдала великої шкоди сільському господарству. При відступі російських військ в 1915 р., застосовуючи тактику спаленої землі, військовий генерал-губернатор Галичини Г.О. Бобрінський видав розпорядження про послідовне знищення і скошування хлібів з тим, щоб врожай не дістався австрійському війську [50].

За даними повітових відділів, втрати врожаю в 1914/15 рр. становили близько половини річної продукції сільського господарства Галичини. Ця продукція перед війною оцінювалася у 800 млн. корон [51].

Втрата Галичини негативно позначилася на економічному становищі Австрійської імперії. Оцінюючи його, редактор “Economiste Européen” Едмонд Тері на початку квітня 1915 р. писав, що труднощі виникли через припинення довозу товарів, а також через втрати врожаю в Галичині. Зокрема, Львівського району, який один давав у відношенні пшениці 1/4 врожаю всієї Австрії – 1 950 000 центнерів. Серед інших причин він називав необхідність годувати біженців з Галичини, а також великі потреби війська. Скорочення посівних площ в роки війни мало місце по всій території Галичини, незалежно від того, чиї війська там перебували.

Російські окупаційні власті, борючись з антиросійськими і “мазепинськими” настроями, вже на початку 1915 р. приступили до виселення в адміністративному порядку “неблагонадійних” елементів. Вони направлялися в такі губернії Росії: на перших порах в Томську, згодом у Симбірську, потім у Пермську, а з 18 квітня 1915 р. за розпорядженням міністра внутрішніх справ виключно в Єнісейську губернії, посуваючи в такий спосіб місце заслання галичан на північ. Встановити кількість виселених дуже важко. Адже виселенням займалися воєнні і цивільні власті, по-різному проводилися підрахунки, або вони взагалі не велися.

З вересня 1914 до липня 1915 рр. з Галичини було виселено 1962 особи і переселено в східні райони краю 2364 чоловіки. З них, за розпорядженням генерал-губернатора Г. Бобрінського, – 419, а за вимогою воєнних властей 159 осіб [52]. Склад виселених був надзвичайно різноманітним, але більше половини були представниками української інтелігенції.

Великого руйнування зазнала “Народна торгівля”: спалені склади у Рогатині і Снятині, повністю розграбовані у Сяноці, Мостиськах і Бродах, частково у Стрию, Дрогобичі, Городенці та Станіславові.

Під час відступу зі Львова російська адміністрація вивезла капітали Земельного Іпотечного та інших банків на суму 24 млн. корон і поклала на депозит у Київському банку на рахунок Г. Бобрінського. Спалено також Львівський головний залізничний вокзал. Сума завданих руйнацій становила 16 млн. корон [53].

Під час окупації Галичини царизм йшов старим, второваним шляхом “воссоединять” країну, запровадити російське управління, завести православ’я й інші “блага”. Десять місяців російського панування принесло галичанам страшну руїну у всіх сферах життя. Це викликало негативну реакцію і осуд політики воєнних і цивільних властей як з боку українців, так і за кордоном.

1. Петрович І. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914–червень 1915. – Львів, 1915.
2. Галичина, Буковина, Угорская Русь.– М., 1915; Червоная Карпатская Русь – часть единой и неделимой Руси: Отчет о деятельности Киевского отделения Галицко-Русского общества. – Киев, 1915.
3. Baczyński Stanisław. Galicja Wschodnia ze Lwowem. – Lwów, 1915; Bartoszewicz Kazimierz. Dzieje Galicji, jej stan przed wojną i “wyodrebnienie”. – Warszawa, 1917; Janusz Bohdan. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie. – Lwów, 1915; Kumaniecki K. Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912 – styczeń 1924. – Warszawa–Kraków, 1924; Kutrzeba S. Polska odrodzona 1914–1922. Kraków, 1922; Polska w pamiętnikach wielkiej wojny 1914–1918, zebrał i objaśnił M. Sokolnicki. – Warszawa, 1925.
4. Хонігсман Я.С. Проникнення іноземного капіталу в нафтову промисловість Західної України. – Львів, 1958; Його ж. Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.). – Львів, 1971.
5. Свєжинський П.В. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. – Львів, 1966.
6. Макарчук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов, 1983.
7. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К., 1993.
8. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України. – В 2 т. Т.2: Від середини ХVІІІ ст. до 1923 р. – К., 1992.
10. Субтельний О. Україна. Історія. – К., 1991.
11. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІА України), ф. 361, оп. 1, спр. 172, арк. 7.
12. ЦДІА України, ф. 361, оп. 1, спр. 608, арк. 65.
13. ЦДІА України, ф. 361, оп. 1, спр. 143, арк. 66.
14. Там само, арк. 67.
15. ЦДІА України, ф. 361, оп. 1, спр. 608, арк. 42.
16. ЦДІА України, ф. 363, оп. 1, спр. 19е, арк. 37.
17. Российский государственный военно-исторический архив (далі РГВИА), ф. 13216, оп. 1, д. 89, л. 1.
18. Бахтурина Л.Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны.– М., 2000. – С.101.
19. ЦДІА України, ф. 361, оп. 1, спр. 8, арк. 8, 9.
20. Там само, спр. 101, арк. 1.
21. Львовский вестник. – 1915. – 14 марта.
22. Державний архів Львівської област і(далі – ДАЛО), ф. 907, оп. 1, спр. 141, арк. 76.
23. ДАЛО, ф. 907, оп. 1, спр. 11, арк. 5, 12, 16, 19, 22, 37, 47, 49, 54.
24. ЦДІАУкраїни, ф. 361, оп. 1, спр. 229, арк. 45, 53.
25. ДАЛО, ф. 907, оп. 1, спр. 35, арк. 4.
26. РГВИА, ф. 13216, оп. 5, д. 41, л. 115, 116, 150.
27. ДАЛО, ф. 907, оп. 1, спр. 26, арк. 15, 16.
28. ДАЛО, ф. 907, оп. 1 спр. 13, арк. 11, 13.
29. ЦДІА України, ф. 361, оп. 1, спр. 546, арк. 35.
30. Там само, ф. 361, оп. 1, спр. 1197, арк. 1.
31. Российский Государственный исторический архив в Санкт-Петербурге (далі – РГИА) в С.-Петербурге, ф. 465, оп. 1, д. 29, л. 76, 77.
32. РГИА в С.-Петербурге, ф. 821, оп. 128, д. 1428, л. 4–13.
33. Макарчук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов, 1983. – С.62.
34. ДАЛО, ф. 907, оп. 1, спр. 137, арк. 35.
35. ЦДІАУкраїни, ф. 363, оп. 1, спр. 19е, арк. 28.
36. ДАЛО, ф. 907, оп. 1, спр. 141, арк.73, 74.
37. ЦДІАУкраїни, ф. 365, оп. 1, спр. 142, арк. 50, спр. 235, арк. 4.
38. ЦДІА України, ф. 361, оп. 1, спр.837, арк.2; ф. 365, оп. 1, спр. 142, арк. 16–17; Діло. 1915. 31 жовтня.
39. ЦДІАУкраїни, ф. 363, оп.1, спр. 35, ч. 1, арк. 40.
40. РГВИА. ф. 13216, оп. 1, д. 95, л. 18.
41. ЦДІА країни, ф. 361, оп. 1, спр. 586, арк. 1, 3; ДАЛО, ф. 907, оп. 1, спр. 141, арк. 14.
42. ЦДІАУкраїни, ф. 365, оп. 1, спр. 142, арк. 14, 50, 71.
43. ЦДІАУкраїни, ф. 361, оп. 1, спр. 1268, арк. 4–5.
44. ЦДІАУкраїни, ф. 361, оп. 1, спр. 608, арк. 36.
45. ЦДІАУкраїни, ф. 361, оп. 3, спр. 1, арк.

7. 46. ЦДДАУкраїни, ф. 361, оп. 1, спр. 590, арк. 13, 15. 47. ЦДДАУкраїни, ф. 361, оп. 3, спр. 2, арк. 2. 48. ДАЛО, ф. 907, оп. 1, спр. 141, арк. 78, 79, 88, 127. 49. ЦДДАУкраїни, ф. 361, оп. 1, спр. 608, арк. 175–176. Морз=0, 57 за. 50. ЦДДАУкраїни, ф. 361, оп. 3, спр. 1, арк. 18. 51. ЦДДА України у Львові, ф. 146, оп. 60, спр. 1201, арк. 13. 52. Отчет временного военного генерал-губернатора Галиции по управлению краем за время с 1-го сентября 1914 г. по 1 июля 1915 г. – Киев, 1916. – С.17, 30. 53. Мазур О., Патер І. Львів у роки Першої світової війни // Львів: Історичні нариси. – Львів, 1996. – С.315.

УДК 94:316.4.063.7(477.83/.86-11) “1914/1918”

І.Р. Берест

Львівський національний університет імені Івана Франка

РЕПРЕСИВНІ АКЦІЇ ЩОДО НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

© Берест І.Р., 2007

Досліджується політика австро-угорської та російської влади у Східній Галичині в роки Першої світової війни, роль мирного населення у цих відносинах. Зроблено спробу аналітично оцінити цей процес, визначено наслідки цього явища.

In the article the policy of the Austrian and Hungarian and also Russian authorities in East Galicia during the World War I, the role of the civil population in these relations are researched. The attempt to evaluate the process is made. The consequences of the phenomenon are determined.

Перша світова війна стала важким випробуванням для населення Східної Галичини, адже її територія слугувала ареною найбільших і найкровопролитніших побоїщ на Східному фронті. Її населення зазнало страшних збитків від руйнувань та спустошень, спричинених воєнними діями, а також брутальністю як російського, так і австрійського командування.

Війна, як відомо, розпочалася 1 серпня 1914 р., а вже 6 серпня у наступ перейшли російські армії Південно-Західного фронту. Вони прорвали австрійську оборону й зайняли частину Східної Галичини. Поразка австро-угорських військ мала страшні наслідки для українців Галичини. Шукаючи причини своїх невдач, австро-угорське командування охоче повірило звинуваченням польської адміністрації провінції в тому, що такою причиною стала “зрада українців”, котрі нібито таємно шпигували й допомагали росіянам. Поразка австро-угорської армії на початку війни поставила на перший план проблему москвофільства. Австрійська адміністративна та військова влада, прагнучи виправдати себе перед суспільством, звинуватила у всіх невдачах українців Галичини, ототожнюючи їх із москвофілами. Приводом для цього послужило створення 11 серпня 1914 р. у Києві “Карпато-руського освободительного комитета” із метою “...освідомлювати російську суспільність і російську армію, про історичні переживання і теперішнє національно-культурне та політичне положення російського Прикарпаття”. Крім того, в липні 1914 р. москвофіли видали для командного складу Південно-Західного фронту невелику працю “Современная Галиция”, в якій наголошувалося на важливості русофільської роботи в Галичині, навіть подано карту краю з позначенням місць проживання та прізвищ членів Русского Народного Совета. При цьому тенденційно представлено український рух “як інтригу інтелігенції без політичного значення” [1, с. 6–10].